

האומנם החמצנו את יגאל אלון?

אבי שילון

Udi Manor, *Yigal Allon: A Neglected Political Legacy, 1949-1980*, Brighton, Sussex Academic Press, 2017.

ההיסטוריון אודי מנור הזדרז לסיים את התרגום לאנגלית של הביוגרפיה שכתב על יגאל אלון כשנה לאחר פרסום המקור בעברית,¹ שכן לטענתו באפילוג לספרו, 'הזנחת הביוגרפיה הפוליטית של אלון מסכנת את העתיד של ישראל' (עמ' 188). לא פחות. הביוגרפיה מציעה סיפור מרתק, המעוגן במחקר מקיף על חייו של אלון. הסיקור של אלון אוהד, חד צדדי בתוכנו ובטון הכתיבה. הממד הביקורתי בספר מופנה בעיקר אל מי שמסומנים כיריביו הגדולים – אישית ואידאולוגית – בתקופה האמורה: משה דיין ושמעון פרס.

הטענה הבסיסית בספר היא שבשנותיו במערכת הפוליטית ייצג אלון אסכולה שהנהגה הישראלית לא אימצה: אסכולת 'המומנטום', שביקשה לנצל את ההתפתחויות ההיסטוריות כדי לאתר נתיבים להבטחת קיומה ושגשוגה של ישראל לצד שכנותיה במזרח התיכון. האסכולה הנגדית הייתה של חסידי ה'סטטוס קוו', שאותה ייצגו 'נערי בן-גוריון' שהתבגרו, פרס ודיין. לפי פרשנותו של מנור, אפשר לומר באופן כללי כי אסכולת הסטטוס קוו משלה בישראל בשנים הנחקרות, ולפיכך מנהיגי המדינה חתרו בצומתי הכרעה להנציח את הקיים מתוך הנחה שהזמן משחק לטובתנו.

אלון, מפקד הפלמ"ח הנערץ, נחשב לבעל פוטנציאל עצום להנהגת המדינה בתום מלחמת העצמאות. אולם דרכו הפוליטית, שבה עוסק הספר, לא הייתה סוגה בשושנים. הוא נפטר בפברואר 1980, בעיצומה של הפעם הראשונה שהעז להיאבק על ראשות המערך נגד פרס, ולא הספיק להוכיח את מה שחסידיו ומנור משוכנעים שהיה קורה: בהנהגתו ישראל הייתה מדינה יציבה שנהנית מהסכמי שלום בגבולות 'ברי הגנה', מושג שאלון טבע, ומקימת חברה דמוקרטית ומתקדמת, בעלת תשתית סוציאלית.

1 אודי מנור, יגאל אלון: ביוגרפיה פוליטית 1949-1980, מודיעין 2016.

אלון לא העפיל לפסגה, אך כשר בממשלות ישראל – שר העבודה (1961–1968), שר הקליטה (1968–1969), שר החינוך והתרבות (1969–1974) ושר החוץ (1974–1977) – הייתה לו הזדמנות להשפיע במישורים הכלכלי, החברתי והמדיני.

חרף מאמצי המחבר לתאר את פועלו באור יקר, מפרספקטיבה היסטורית ובתום הקריאה קשה להצביע על הצלחות מיוחדות. מנור מטעים את הממד הסוציאליסטי של אישיותו של אלון, שהתחנך על האידאולוגיה של תנועת אחדות העבודה, כאלטרנטיבה לקו ליברלי יותר שאליו דחפו דיין ופרס, עוד משנות השישים. בעומדו בראש משרד העבודה (מעניין שעד עליית הליכוד לשלטון נקרא המשרד 'העבודה' שכן העבודה נחשבה בעלת ערך לעצמה, ואילו לאחר המהפך אוחד המשרד עם תיק הסעד ונקרא 'העבודה והרווחה') פעל אלון לצמצום פערים חברתיים. הקו המנחה בפעילותו היה השקעות ממשלתיות כדי למנוע אבטלה ככל האפשר. אף שבימיו במשרד נחקק חוק לפיצויי פיטורין ולשוויון בין נשים לגברים בתחום השכר, הוא התנגד נחרצות לכיטוח אבטלה שנחקק רק אחריו, ב־1972, בימי יוסף אלמוגי במשרד, אף שהיעדרו של הביטוח פגע בעיקר ביוצאי ארצות האסלאם מהשכבות החלשות. בהקשר הזה הראה דני גוטוויין כי ההתנגדות לכיטוח אבטלה לא נבעה מאידאולוגיה תמימה, כלומר תוצר של ההשקפה שראתה בעבודה אידאל. דמי אבטלה הובטחו בחוק רק כאשר האבטלה החלה לפגוע במעמד הבינוני והנמוך האשכנזי.² מנור מתעלם מההקשר הזה. אלון היה מחסידי עידוד הילודה, מהלך שכיום היה מתפרש כאנטי-חברתי, אך בשעתו נתפס כנחוץ לפרויקט הציוני. הסוציאליזם שלו, אם כן, היה תלוי בדבר. תפקיד משמעותי נוסף של אלון היה, כאמור, שר החינוך והתרבות בתקופה שבה התיק נשמר עדיין למפלגת השלטון מפאת חשיבותו. (גם במקרה זה רק מאז המהפך ב־1977 הועבר המשרד למפלגה שאינה הגדולה ביותר, למפד"ל; מהלך שמאז ימי בגין ועד היום משפיע על תכני החינוך, שכן בארבעים השנים האחרונות כיהנו בתפקיד שרים דתיים לפחות מחצית מהזמן).

מנור מספר שחלומו של אלון היה להרחיב את גילאי החינוך חינם, אך גם במקרה זה הפטור מתשלום ללימודי תיכון התקבל רק לאחר הקדנציה שלו, בשנת 1978, בימי ממשלת הליכוד הראשונה. אלון התגאה כי בתקופתו הוכפלה כמות הלומדים בבתי ספר תיכוניים מקצועיים, וכשנכח בפגישה המפורסמת של גולדה עם חברי הפנתרים השחורים הוא הציע להם ללמוד בבית ספר ערב או באחד מהתיכונים המקצועיים שהוקמו בימיו. גם במקרה זה ספק אם הבין כי בכך הוא מעביר את המזרחים למסלול מקצועי ותורם להעמקת הפערים. אלה שתי דוגמאות בולטות לאופן שבו המחמאות שמנור ביקש להעטיר על גיבורו אינן צולחות את מבחן הקורא הביקורתי. במקום אחר אפשר למצוא את מדיניותו של אלון צמצום האינטגרציה בטענה ש'אסור לבלום את התקדמותם של המוכשרים בשם השוויון כביכול'.³

2 דני גוטוויין, 'ההגיון המעמדי של "המהפך הארוך"', 1973–1977, עיונים בתקומת ישראל, כרך 11 (2017), עמ' 42–46.

3 יגאל אלון, 'החינוך בשנות השבעים: מדיניות בהגשמתה', בתוך: חיים אוריין (עורך), החינוך בישראל,

מכל מקום, כנהוג בכיוגרפיות של מנהיגים ישראלים, מוקד הספר טמון בזווית המדינית-ביטחונית. דווקא הטעמים שהעלה אלון נגד פרויקט הגרעין מראשיתו בשנות החמישים – ובהמשך התנגדותו להכרזה פומבית על אטום ישראלי – הם פסגת טיעוניו, ולו מבחינה תאורטית. אלון גרס כי פיתוח הגרעין ינציח את הסכסוך, שכן הוא ישרר לערבים שישראל לעולם לא תסמוך על הסכם עמם. יתר על כן, מעבר לסכנה שגרעין ישראלי יאיץ מירוץ חימוש לא קונבנציונלי, אלון חשב שהדבר יעודד את מדינות ערב להמשיך בעימותים חלקיים מתמשכים, שכן תחת איום הגרעין הישראלי הן תערכנה שלא ייתכן שלום על בסיס שוויון אסטרטגי אך גם תחושנה ממלחמה כוללת.

טענה נוספת הייתה טמונה באזהרתו מפני ההשלכות החברתיות של פרויקט הגרעין. אלון סבר שעלולה להיווצר בצבא אליטה מיליטריסטית סביב הגרעין, ואף חשש כי פרויקט דימונה יפגע במחויבות החיילים לשרת בצבא הקונבנציונלי, שנועד לשמש גם כמכשיר אזרחי-חברתי-חינוכי, ולכן גם המרקם החברתי עלול להיפגע. עמדותיו של אלון לא צלחו את מבחן המציאות, אך הן מאתגרות אינטלקטואלית.

מחבר הביוגרפיה כואב את ההחמזה האישית הגדולה של אלון בתחום הביטחוני. בתקופת ההמתנה למלחמת ששת הימים, כשהמערכת הפוליטית תססה עד שהוקמה ממשלת אחדות (הליכוד הלאומי) שהביאה למינוי דיין לשר הביטחון, שהה אלון בשליחות מדינית בבירת המועצות, רחוק ממוקד העניינים. שליחותו היתה נחוצה, אך ייתכן שאם היה נשאר בארץ היה מתמנה במקום דיין וקוצר את תהילת המלחמה (שיוחסה לדיין, אף שזו, לטענתו של אלון, צריכה הייתה ליפול לחיקם של אשכול ושל הצבא). אלון אכן קרא למכה מקדימה עוד לפני שהממשלה אימצה את הצעד הזה ב־4 ביוני. תמיכה במכה מקדימה בעת מצבי איום הייתה עמדה עקרונית בתפיסת הביטחון שלו. הוא הצדיק את עמדתו מבחינה מוסרית בכך שכל עוד ישראל מוקפת מדינות עוינות שמסרבות לחתום על הסכמי שלום עמה שמורה לה הזכות לתקוף ראשונה במצבי איום. חרף הניצחון המזהיר במלחמה, אלון סבר שתפקודו של דיין כשר הביטחון העיד על עמדת הסטטוס-קוו שאימץ, ואלמלא נכפו עליו ההתפתחויות במהלך הקרבות הוא היה מסתפק בלחימה בחזית המצרית.

אלון ראה בתוצאות מלחמת ששת הימים השלמת מהלך שבו חפץ בעת מלחמת העצמאות: כיבוש הגדה המערבית. הוא היה חסיד מובהק של ארץ ישראל השלמה, על בסיס האידאולוגיה של הקיבוץ המאוחד. בעת מלחמת העצמאות כתב לבן-גוריון מכתב שהגדירו 'פרטי וסודי ביותר', ובו טען כי המלחמה מציעה לישראל הזדמנות נדירה להשיג את שטחי המולדת בגדה המערבית הנחוצים גם להשגת שלום וביטחון. בניגוד לעמדתו של ראש הממשלה הראשון הוא סבר כי אין לחשוש מן הבעיה הדמוגרפית, שכן הערבים יימלטו או יסכימו לחיות תחת ישראל:

אין לתאר קו גבול יותר איתן מאשר קו הירדן לארכה של הארץ כולה [...]. אינני מתעלם מהקשיים המדיניים הנעוצים ב'הפרת הפוגה', אולם ללא ספק הקשיים יחלפו והעובדה המכרעת תהיה קיימת לאורך ימים. נוסף לכך אין להתעלם מהמעמסה הכבירה אשר עלולה לפול על שכמנו בצרוף כבדת ארץ גדולה לאחריותנו המאוכלסת בצפיפות יחסית בערבים מקומיים ופליטים, ועל זאת ישנן שתי תשובות: חלק ניכר, וביחוד הפליטים, ייסוג מזרחה מחמת הפעולות הצבאיות, ובאשר לחלק שישאר נמצא בוודאי פתרון אשר יניח להם להתקיים בכבוד ויאפשר לנו למנוע סכנות צבאיות.⁴

אלון החזיק בעמדות אלה שנים רבות. ב־1963, סמוך לפרישתו של בן-גוריון, קבע כי כיבוש הגדה המערבית הוא שאלה של 'לשרוד או למות' (עמ' 13), ולאחר מלחמת ששת הימים מתח ביקורת על דיון שלא עודד בריחה המונית מהגדה (שם). העובדה שהפלסטינים לא ברחו או גורשו היא גם ההסבר של מנור לתמורה שחלה בו ביחס לשטחים לאחר 1967, כשהציע את 'תכנית אלון', שבמסגרתה ישראל אמורה הייתה לספח את השטחים שאינם מאוכלסים בצפיפות על ידי פלסטינים, ובהם ירושלים, גוש עציון, בקעת הירדן ואזור חברון (אלון שאף לספח גם את רמת הגולן ולהחזיק בחלקים מחצי האי סיני). המחבר מתייחס לתמורה ביחסו של אלון לארץ ישראל השלמה כהוכחה נוספת להתמודדותו עם המציאות ולאסכולת המומנטום שלו.

תכנית אלון, אף שמעולם לא אומצה רשמית על ידי הממשלה, היא עדיין הבסיס הטריטוריאלי להצעותיהן של רוב ממשלות ישראל מאז לשלום. לכן אי-אפשר לזלזל בחשיבותה. אולם לא ברור מדוע המחבר סבור שאפשר היה להגיע להסכם על בסיס התכנית הזאת. מאז ועד היום אף גורם ערבי ופלסטיני לא הסכים לה.

מנור מסביר כי אלון חתר למשא ומתן עם מנהיגות פלסטינית מקומית שעמה אפשר יהיה להסכים על קונפדרציה עם ירדן במסגרת הטריטוריאלית שהציע (עמ' 101). אולם מתיאור פגישה בספטמבר 1968 עם המלך חוסיין עולה כי האחרון השיב שתכנית אלון לחלוטין אינה מקובלת עליו. מנגד, מכיוון שאלון דחה כל אפשרות למשא ומתן עם אש"ף, שאותו כינה 'נחש צפע' (עמ' 96), לא נותר לו אלא לקוות לפרטנר פלסטיני מקומי. מנור משוכנע שאלון היה מצליח לעודד הנהגה פלסטינית אלטרנטיבית ובת שיח, אלמלא דחף דיון לבחירות מקומיות בשטחים, אף שידע שייבחרו נציגים בעלי זיקה לאש"ף (בשל רצונו להתמיד ב'כיבוש הנאור', שלו לעג אלון). אולם מיד לאחר מלחמת ששת הימים ניסה אשכול בשיחות עם עשרות פלסטינים מהשטחים ומחוץ להם, להסכים על ממשל עצמי ואף על מדינה בשטחים, אך לא מצא עמם שפה משותפת.⁵ אדרבה, ההיסטוריה של הסכמי

4 מכתב יגאל אלון לבן-גוריון, חטיבת התכתבויות, ארכיון בן-גוריון, 7.3.1949.

5 Michael Oren, *Six Days of War: June 1967 and the Making of the Modern Middle East*, New York 2004, pp. 295-298.

אוסלו מעידה כי כל ניסיון להידבר עם משלחת ירדנית-פלסטינית מנותקת מאש"ף נדון לכישלון, שכן בין שהפלסטינים בשטחים סלדו מאש"ף או אהדו אותו, הם לא היו מוכנים שישראל תכתיב להם את נציגם.

בעקבות המחדל במלחמת יום הכיפורים – שגם אותו מנתח מגור בהתאם לאסכולת הסטטוס קוו שמשלה בישראל, וטוען שבגלל גישה זו בחר מקורבו של דיין במטכ"ל, ראש אמ"ן אלי זעירא, לא להפעיל את 'האמצעים המיוחדים' שיכלו להתריע על הצפוי (עמ' 125) – הוקמה ממשלה חדשה בשנת 1974, בהנהגת יצחק רבין, שמינה את אלון לשר החוץ. לאלון ניתנה הזדמנות לקדם את תכניותיו המדיניות, אולם האירוניה היא שההיסטוריה זוכרת את תקופתו במשרד כ'סגנית של בר כוכבא', כלומר שקדמה לקדנציה החשובה יותר שבה יורשו במשרד, דיין, הפעם תחת ממשלת בגין, היה ממובילי הסכם השלום עם מצרים שנחתם ב-1979.

לאלון היה חלק בהסכמי הביניים עם מצרים ב-1975. אולם הוא מצא פסול בהסכם השלום המלא עם מצרים, ונמנע בהצבעה בכנסת על הסכמי קמפ דייוויד. הוא טען שאפשר היה למנוע נסיגה מלאה ואת פירוק היישובים בסיני, והתנגד גם להסכם האוטונומיה שנלווה להסכם עם מצרים. אלון טען כי 'תוכנית האוטונומיה תביא ליצירת שתי מדינות פלסטיניות, אחת בירדן ואחת בגדה וברצועת עזה' (עמ' 173), וחשב שנושאים ונותנים מיומנים יותר היו מצליחים להותיר בידי ישראל שלושה-ארבעה אחוזים מסיני, ובכלל זה את שדות התעופה ואת שארם א-שייח'.

הימנעותו בהצבעה מטילה צל על דרכו, ומגור מציין כמה נרגש היה אלון בפגישה שקיים, ביוזמת עזר ויצמן, סמוך למותו, עם שר ההגנה המצרי, כדי להעיד עד כמה חפץ בשלום. אולם מי אינו רוצה שלום בתנאיו שלו? נראה שמגור מנסה לחפות על התנגדותו של אלון להסכם – שהוכיח את עצמו כעמיד גם על רקע חילופי המשטר במצרים לאחר האביב הערבי – ותשובתו של הספר לשאלה מדוע דווקא אלון היה משיג הסכם נוח יותר לישראל אינה משכנעת.

אלון נפטר בטרם עת מהתקף לב ב-25 בפברואר 1980, ולא הספיק להתמודד עם פרס על ראשות המפלגה. הוא הותיר אחריו מעריצים וחסידים. אחד מהם הוא מגור, שכתב את הביוגרפיה, כפי שהוא מציין, גם כתגובה להחלטתה הנודעת של אניטה שפירא, בביוגרפיה שכתבה על אלון,⁶ לתמצת את פועלו של נסיך הפלמ"ח לאחר מלחמת העצמאות, ובכך להמעיט בחשיבותו כפוליטיקאי. הספר של מגור אכן מגיב לספרה של שפירא בהשלימו את תמונת חייו במלואה, ויש לו חשיבות על מדף ספרי ההיסטוריה הישראלית. אבל בשורה התחתונה הוא מעורר את השאלה אם לא צדקה שפירא בטענתה על משמעותו הפוליטית של אלון.

